lisi hükümetlerinin ilk bütçelerinden tahsisat ayrılması (1921 bütçesinden ayda 1509 lira) gazetenin yarı resmî bir hüviyet taşıdığını göstermektedir.

Yeni Türkiye'nin yolunu çizen *Hâkimiyet-i Milliye*'nin başyazılarının birçoğunda imza yoktur. Bunların önemli bir kısmının Mustafa Kemal'e ait olduğu yazıların üslûbundan ve konuyla ilgili hâtıralardan anlaşılmaktadır. Yine altında tek yıldız bulunan makalelerin de Mustafa Kemal tarafından yazıldığı söylenmektedir.

Hâkimiyet-i Milliye zor şartlar altında kısıtlı imkânlarla yayımlanmaya başlamış ve bu şartlar içinde yayımını sürdürmüştür. Kâğıt, mürekkep ve para sağlanmasında güçlüklerle karşılaşılan gazetenin her işiyle yakından ilgilenen Mustafa Kemal Eskişehir ve İstanbul'dan kâğıt, hatta Harbiye Nezâreti'nden şapograf makinesi temini yanında çıktığının hemen ertesi gününden itibaren abone bulma çalışmalarına da bizzat girişmiştir. Böylece Anadolu'nun değişik yerlerinden gazeteye abone sağlanmıştır. Başlangıçta 1200-1500 civarında basıldığı tahmin edilen ve Müdâfaa-i Milliye merkez heyetlerine yeteri kadar gönderilen gazetenin her sayısından 700 adedi İstanbul'da bulunan Çanakkale mevki müstahkem kumandanı Şevket Bey'e yollanıyordu. Bu şekilde gazete âyan ve mebuslar meclisi üyelerine de dağıtılmıştır. Ayrıca İstanbul'da gizlice satılan gazetenin burada dağıtılması için tedbirler alınmıştır. Gazetenin İstanbul'da dağıtılması, buradaki kamuoyunun Anadolu hareketinden sağlıklı biçimde haberdar olmasını sağlamıştır.

Fransız İnsan Hakları Beyannâmesi'ni ilâve olarak veren *Hâkimiyet-i Milliye*'de Kuvâ-yi Milliye, Millî Mücadele, İstanbul'un işgali, Büyük Millet Meclisi kararları, cephedeki gelişmeler ve Türkiye'nin geleceği gibi konularda haber ve yazılar yayımlanmıştır.

Hâkimiyet-i Milliye'de imzalı yazılar 1921 yılından itibaren görünmeye başlamıştır. Gazetenin yazı kadrosu İstanbul'dan Anadolu'ya geçen aydınların katılımıyla zenginleşmiş; Hamdullah Suphi (Tanrıöver), Hüseyin Ragıp (Baydur), Ağaoğlu Ahmed, Ziya Gevher (Etili), Yakup Kadri (Karaosmanoğlu) ve Falih Rıfkı (Atay) başmakaleler yazmışlardır. 7 Haziran 1920'de Matbuat ve İstihbarat Müdîriyet-i Umûmiyyesi kurulunca, umum müdür bir süre aynı zamanda gazetenin de başmuharriri olmuştur. İdaresi Recep Peker, Mahmut Soydan ve Falih Rıfkı Atay'dan sonra doğrudan Cumhuriyet Halk Fırkası'na verilmiştir. Üç aylık geçiş sürecinden sonra 1 Aralık 1928'den itibaren tamamen Latin harfleriyle yayımlanmaya başlanan *Hâkimiyet-i Milliye*'nin adı 4794. sayıdan başlayarak (16 Teşrînievvel [Ekim] 1935) *Ulus* olarak değiştirilmiştir.

Gazetede 1920-1924 yıllarında yayımlanan çeşitli yazı ve şiirlerden seksen beşi Latin harflerine aktarılarak *Devrin Yazarlarının Kalemiyle Millî Mücadele ve Gazi Mustafa Kemal* adlı antolojiye alınmıştır (haz. Mehmet Kaplan v.dğr., I-II, Ankara 1981-1982).

BİBLİYOGRAFYA :

Server İskit, *Türkiye'de Matbuat İdareleri ve Politikaları*, İstanbul 1943, s. 226, 228, 236, 252, 277; a.mlf., "Hâkimiyet-i Milliye (Ulus) Gazetesi", *AA*, I, 272-273; Ömer Sami Coşar, *Millî Mücadele Basını*, İstanbul, ts., s. 121-134; Fîrûzan Hüsrev Tökin, *Basın Ansiklopedisi*, İstanbul 1963, s. 17-18, 65-67; Fuat Süreyya Oral, *Türk Basın Tarihi: 1919-1965* [Ankara 1968], II, 40-47; M. Zekeriya Sertel, *Hatırladıklarım (1905-1950)*, İstanbul 1968, s. 106-119; M. Nuri İnuğur, *Basın ve Yayın Tarihi*, İstanbul 1982, s. 352-353; a.mlf., *Türk Basın Tarihi*, İstanbul 1992, s. 25-27; Mazhar Müfit Kansu, *Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber*, Ankara 1988, II, 503-504; Yücel Özkaya, *Millî Mücadelede Atatürk ve Basın (1919-1921)*, Ankara 1989, s. 59-70; Mehmet Önder, "Millî Mücadele'nin Gazetesi Hâkimiyet-i Milliye Nasıl Çıkarıldı?", *TTK Bildiriler XI*, Ankara 1994, VI, 2443-2462; "Hâkimiyet-i Millîye", *TA*, XVIII, 329-330; İ. Parlatır, "Ulus", *a.e.*, XXXIII, 8.

YÜCEL ÖZKAYA

HAKÎMİYYE

(الحكيمية)

Hakîm et-Tirmizî'ye
(ö. 320/932)
nisbet edilen bir tarikat
(bk. HAKÎM et-TİRMİZÎ).

HAKK

(bk. HAK).

HÂKKA SÛRESİ

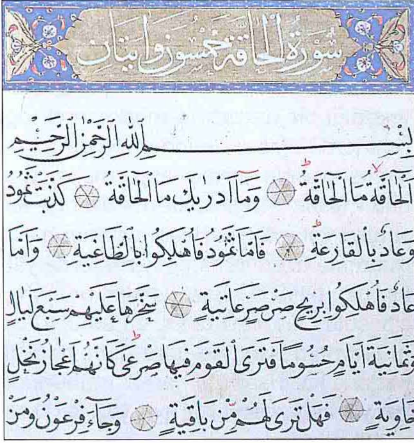
(سورة الحاقة)

Kur'ân-ı Kerîm'in altmış dokuzuncu sûresi.

Mekke döneminin ilk yıllarında nâzil olmuştur. Elli iki âyettir. **Fâsıla***sı (ة ، ل ، م ، ن ، ه) harfleridir. "ل" harfi yalnız bir yerde (âyet 44) fâsıla olup bunun müstakil âyet sayılmadığına dair rivayete göre sûre elli bir âyettir ve fâsılaları arasında lâm harfi yoktur. Âlûsî bu ikinci görüşe katıldığını belirtmektedir (*Rûḥu'l-me'ânî*, XXIX, 48).

Sûre ismini başındaki "el-hâkka" kelimesinden alır. "Hak, hukuk, hesap, her şeyin ortaya çıkacağı, gerçekleşeceği gün" anlamlarına gelen bu kelime, daha ziyade önceden haber verilen bir sıkıntı veya musibetin başa gelmesiyle ilgili olarak kullanılır. Kıyamet gününde haşir, mîzan, hesap, cezalandırma, mükâfatlandırma gibi Allah'ın önceden haber verdiği durumlar tahakkuk edip bütün ameller yerli yerinde karşılığını bulacağından kıyamet gününe bu isim verilmiştir. Ayrıca "yaptığının karşılığını bulmak" anlamında peygamberlere inanmayan geçmiş kavimlerin yok oluşunu anlatmak için de kullanılır. Nitekim "hâkka"nın ne demek olduğunu bildiren âyetin ardından Semûd ve Âd kavimlerinin helâkine dair haberlerin yer alması kelimenin yalnızca kıyamet mânasına gelmediğine işaret etmektedir.

Kur'ân-ı Kerîm'in fesahat ve belâgatını en yüksek seviyede ifade eden Hâkka sûresinin, Hz. Peygamber'e yönelik şair ve sihirbaz gibi iftiraları reddeden âyetlerinden Mekke döneminin ilk yıllarında nâzil olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü bu iftiralar, peygamberliğin ilk yıllarında müşriklerce sürdürülen inkârcı tutumdan kaynaklanıyordu. Kalem sûresinde onun bir mecnûn (cin çarpmış) (âyet 2), bu sûrede de şair ve sihirbaz (âyet 41, 42) olmadığı belirtilmektedir. Bu iki sûrenin mushaflarda ardarda yer almış olması da Hâkka sûresinin Kalem sûresinden sonra nâzil olduğu ihtimalini kuvvetlendirmektedir. Ahmed b. Hanbel'in kaydettiği bir rivayete göre Hz. Ömer şöyle demiştir. "Müslüman olmadan önce Hz. Peygamber'le tartışmak üzere evden çıkmıştım. Mescid-i Harâm'a vardığımda baktım ki Resûl-i Ekrem benden önce gelmiş. Arkasında durdum. Hâkka sûresini okumaya başladı. Kur'an'ın üslûbuna hayran kalmıştım. Kendi kendime Kureyş'in dediği gibi bu şairdir diye düşündüm. Tam o sırada, 'O bir şair sözü değildir' (âyet 41) âyetini okudu. Bu defa içimden öyleyse sihirbazdır dedim; hemen, 'O bir sihirbaz sözü değildir' (âyet 42) âyetini, ardından da sûreyi sonuna kadar okudu. İşte o günden sonra İslâm'ın sevgisi kalbimde yer etmeye başladı" (*Müsned*, I, 17-18). İbn Kesîr'in, bu olaya dayanarak Hz. Ömer'in müslüman olmasını sûrenin nüzûl sebepleri arasında göster-

Hâkka sûresinin nesih hattıyla yazılmış ilk âyetleri (Köprülü Ktp., nr. 9, vr. 309ᵇ)

mesi (*Tefsîrü'l-Ḳur'ân*, VIII, 245) tartışılabilir. Ancak bu rivayet, sûrenin Mekke devrinin ilk beş yılında nâzil olan sûreler arasında yer aldığına delâlet etmesi bakımından önemlidir. Sehâvî sûrenin Meâric sûresinden önce, Mülk sûresinden sonra indiğini söyler (Aynî, XVI, 115).

Kalem sûresinde Resûl-i Ekrem'in bir mecnun olmadığı, onun vahiy yoluyla verdiği bilgilerin hak ve gerçek olduğu, Peygamber'in ciddiye alınması gerektiği konusunda uyarılar yapılmakta ve kısaca kıyamet gününe dikkat çekilmektedir. Bu sûrede ise o haberlerin ne olduğu ve nasıl gerçekleşeceği hakkında ayrıntılı açıklamalar yapılmaktadır. Özellikle peygamberlerini inkâr eden eski ümmetlerin, Semûd ve Âd kavimlerinin helâk edilişine ve yeryüzünden silinip gidişine dair bilgiler verilmekte, böylece Resûl-i Ekrem'e karşı inkârda direnenler uyarılmaktadır. Sûre üslûp ve muhteva bakımından Kalem sûresinin devamı ve açıklaması gibidir.

Hâkka sûresi iki bölümden meydana gelmektedir. Birinci bölümde (âyet 1-37) Semûd, Âd, Firavun ve Lût kavimlerinin "hâkka"ya uğradıkları, peygamberlere karşı gelip Allah'ın vahyini yalan saymaları yüzünden helâk edildikleri haber verilir. İnkârcıların çekecekleri büyük cezanın asıl âhiretteki azap olduğu vurgulanır. Arşını sekiz meleğin taşıdığı Allah'ın huzurunda herkesin hesaba çekileceği o günde insanoğlunun nasıl zavallı, âciz ve yardımsız kalacağı anlatılır. Hesabını verenlerin cennette mutlu olacakları, buna karşılık Allah'a inanmayan ve yoksullara yardım etmeyenlerin zincirlere vurulacakları, dostları bulunmadığı için de kimseden yardım göremeyecekleri bildirilir.

İkinci bölüm (âyet 38-52) Kur'an'a yapılan iftiralara cevap mahiyetindedir. Görülen ve görülmeyen ilâhî kuvvetlere yeminle söze başlayan bu bölümde Kur'an'ın sıradan bir söz olmadığı, ona bilmeden ve düşünmeden "şair sözü" veya "sihirbaz sözü" demenin yanlışlığı ortaya konulur. Kur'an'ın Allah katından gönderilen çok şerefli bir elçinin sözü, âlemlerin rabbinden gelen bir vahiy olduğu bildirilerek esasen Allah'ın Peygamber'e kendinden böyle sözler uydurmasına asla imkân vermeyeceği belirtilir. Kur'an'ın temiz kalplilere bir öğüt, kâfirlere ise yürek sızlatıcı bir hasret olduğu vurgulandıktan sonra onun şiir, kehanet, zan ve tahmin cinsinden bir bilgi olmayıp saf bir hakikat olduğu ifade edilir. Sûre yü-ce rabbin ismini tenzih ve tesbih etme-yi, O'nu saygıyla anmayı emreden âyetle sona erer.

Hâkka sûresi, âhiret konusunda insanları uyararak onları imana ve tedbirli olmaya yöneltmekte, vahiy bilgisinin kesinliğini ve o yolla bildirilen olayların gerçekliğini, vahyin Hz. Peygamber tarafından aynen tebliğ edilmesinin zaruretini ortaya koymaktadır.

Sûre hakkında bazı müstakil çalışmalar yapılmıştır. Hasan Muhammed Bâ Cevdet'in *Te'emmülât fî sûreti'l-Ḥâḳḳa* (Tunus 1982), Abdülhamîd Kişk'in *Tefsîru sûreti'l-Ḥâḳḳa* (Kahire 1987), Faruk Tuncer'in *el-Hâkka Sûresi Tefsir Denemesi ve Bu Sûredeki Kıyamet Sahneleri* (bk. bibl.), Abdürrezzâk Abdülalîm Reyyân eş-Şerîf'in *Mine'l-İ'câzi'l-Ḳur'ânî fî sûreti'l-Ḥâḳḳa* (Mısır 1412/1992) adlı eserleri bunlar arasında sayılabilir.

BİBLİYOGRAFYA :

Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "ḥḳḳ" md.; *Müsned*, I, 17-18; Vâhidî, *Esbâbü'n-nüzûl*, Kahire 1388, s. 294; Abdürrezzâk b. Ahmed el-Kâşânî, *Te'vîlât* (trc. Ali Rıza Doksanyedi, nşr. M. Vehbi Güloğlu), Ankara 1987, III, 199-203; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Ḳur'ân*, Kahire 1390/1971 → İstanbul 1985, VIII, 245; Süyûtî, *Esbâbü'n-nüzûl* (*Tefsîrü'l-Celâleyn* içinde), Beyrut, ts. (Dârü'l-Ma'rife), s. 791; Aynî, *'Umdetü'l-ḳārî*, Kahire 1392/1972, XVI, 115; Âlûsî, *Rûḥu'l-me'ânî*, XXIX, 37-55; Elmalılı, *Hak Dini*, VII, 5307-5346; Ömer Rıza Doğrul, *Tanrı Buyruğu*, İstanbul 1947, II, 875-879; M. Ali es-Sâbûnî, *Safvetü't-tefâsîr* (trc. Sadreddin Gümüş – Nedim Yılmaz), İstanbul 1990, VII, 29-45; Faruk Tuncer, *el-Hâkka Sûresi Tefsir Denemesi ve Bu Sûredeki Kıyamet Sahneleri* (yüksek lisans tezi, 1991), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü.

EMİN IŞIK

HAKKA'l-YAKÎN
(حق اليقين)

Kesinlik açısından en ileri derecede bulunan doğru bilgi anlamında bir terim.

"Gerçek varlık, doğru hüküm" anlamındaki **hak** ile "gerçeğe uygun kesin bilgi" anlamındaki **yakîn** kelimelerinden oluşan terkip, "iç duyu veya iç tecrübe yoluyla ulaşılan ve kesinlik bakımından en son merhaleyi teşkil eden doğru bilgi" diye tanımlanabilir. Hakka'l-yakîn Kur'ân-ı Kerîm'de iki yerde geçmektedir. Bunlardan birinde, başta Kur'an olmak üzere İslâmî gerçekleri yalanlayıp haktan sapanların cehenneme atılacağı belirtilirken kullanılmakta ve "meydana gelmesi kesin olan bir hususun fiilen gerçekleşmesi" mânasına gelmektedir (el-Vâkıa 56/95). Diğerinde ise Kur'an'ı yalanlayanların âhirette büyük pişmanlık duyacakları ve dolayısıyla azaba mâruz kalacakları haber verilirken bunun yaşanacak bir gerçek olduğu vurgulanmaktadır (el-Hâkka 69/51). Hakka'l-yakîn tabirinin hadislerde mevcudiyeti tesbit edilememiştir.

İslâm düşünce tarihinde doğru bilginin kesinlik dereceleri ilme'l-yakîn, ayne'l-yakîn ve hakka'l-yakîn olmak üzere üç kategoride toplanmıştır. İlme'l-yakîn aklî veya naklî delil ile, ayne'l-yakîn duyu yoluyla elde edilen bilgiyi, hakka'l-yakîn ise iç duyu veya iç tecrübe vasıtasıyla insanda meydana gelen en kesin bilgiyi ifade eder. Kur'an'da kâfirlerin cehenneme gireceğine dair verilen haberler vasıtasıyla elde edilen bilgi ilme'l-yakîne, onların cehennemi görerek bilgilenmeleri ayne'l-yakîne, oraya girip azabı bizzat tatmalarıyla hâsıl olan sonuç ise hakka'l-yakîne örnek olarak zikredilir. Ayrıca insanın, Allah'ın yaratıkları öldürdükten sonra diriltmeye kādir olduğuna ilişkin aklî ve naklî bilgisi ilme'l-yakîn, Hz. İbrâhim'in, eliyle parçalayıp ayrı ayrı tepelere koyduğu kuşların diriltildiğini müşahede etmesiyle (el-Bakara 2/260) edindiği bilgi ayne'l-yakîn, Allah'ın ölüleri nasıl dirilttiğini merak eden bir müminin O'nun tarafından öldürülüp diriltilmesiyle ulaştığı bilgi de (el-Bakara 2/259) hakka'l-yakîndir.

Bazı müellifler, hakka'l-yakîni "hem delile hem de gözleme dayanılarak elde edilen bilgi" şeklinde açıklamışlarsa da (bk. Cemîl Salîbâ, II, 589) bu telakki İslâm düşünce tarihinde bilginin derecele-